

VALTIOELÄMÄN OIKEUSTIETEELLINEN, HISTORIALLINEN JA SOSIOLOGINEN TUTKIMUSTAPA

Professori Simo Zittingin, dosentti O. Seitkarin ja valtiot. tri Kettil Bruunin Valtio-tieteellisen Yhdistyksen helmikuun 13 päivänä 1961 järjestämässä keskustelutilaisuudessa esittämät alustukset.

Simo Zitting

Oikeustieteen tutkimustavalla voidaan ymmärtää suunnitelmallista menetelmää oikeustieteen tarkoituksien saavuttamiseksi. Voidaksemme lähemmin kuvata oikeustieteen metodeja on ensin selvitettävä, mitä oikeustieteellä tarkoitetaan ja mitkä ovat sen tehtävät toisin sanoen ne päämäärät, joihin se pyrkii. Oikeustieteestä voidaan puhua eri merkityksissä. Sen piirissä voidaan erottaa useampia tieteenhaaroja, joiden keskinäisen suhteen selvittely on tarpeellista, voidaksemme verrata oikeustieteen tutkimustapoja erinäisten muiden valtioelämää tutkivien tieteitten käyttämiin metodeihin.

Oikeustiede laajassa merkityksessä tarkoittaa tieteenhaaraa, jonka tutkimuskohteena on toisaalta oikeusnormien järjestelmä ja toisaalta tosiasiallinen oikeuselämä. Sen piiriin mahtuu *oikeusdogmatiikka*, eli oikeustiede rajoitetummassa merkityksessä, joka kiinnittää huomionsa oikeudellisiin normeihin, ja *oikeussosiologia*, joka pyrkii kuvaamaan todellista oikeuselämää ja löytämään siinä lainalaisuuksia. Oikeusnormien järjestelmää voidaan tutkia eri näkökulmista. Positiivisoikeudellinen oikeustiede eli *varsinainen lainoppi* (juridiikka) tutkii määrättyssä valtiossa tietyssä aikana voimassa olevien normien järjestelmää. *Oikeushistoria* tutkii tietyn yhteiskunnan piirissä aikaisemmin voimassa olleita oikeusnormeja. *Vertaileva oikeustiede* taas vertailee eri kansojen nykyisiä ja aikaisempia oikeusjärjestelmiä toisiinsa. *Yleisen oikeustieteen* eli *oikeusteorian* tutkimuksen kohteena puolestaan on periaatteessa kaikkien ajateltavissa olevien oikeusjärjestysten muodostama kokonaisuus.

Oikeustiede laajassa merkityksessä näin ollen käsittää useampia tieteenhaaroja, joilla on eri tutkimuskohteet ja jotka joutuvat käyttämään erilaisia tutkimustapoja. Näitä eri tieteenhaaroja on syytä kosketella erikseen. Seuraavassa tarkastelen lyhyesti varsinaista lainoppia, oikeushistoriaa, vertailevaa oikeustiedettä, yleistä oikeustiedettä ja oikeussosiologiaa, jonka yhteydessä tulee esille myös oikeuspolitiikka.

1. *Lainopin* ensisijaisena tehtävänä on oikeudenkäytön edistäminen selventämällä ja systematisoimalla tietyssä valtiossa voimassa olevia oikeusnormeja. Lainoppi näin ollen on käytäntöä palveleva tieteenhaara.

Selventämistehtävänsä lainoppi suorittaa tulkitsemalla lakia. Tätä tehtävää suorittaessaan lainoppi joutuu tavallaan jatkamaan lainsäätäjän

oikeuttaluovaa tehtävää. Tässä mielessä lainopin tehtävä on osittain oikeuspoliittinen. Sitä omalaatuista metodia, jota lainoppi mainittua tehtävää suorittaessaan noudattaa, voitaneen nimittää laintulkinnaksi.

Systematisoimis- eli konstruoimistehtävänsä lainoppi suorittaa ennen kaikkea muodostamalla ja määrittelemällä oikeudellisia käsitteitä, joiden avulla oikeussäännösten valtava määrä voidaan ryhmitellä helpommin hallittavaksi kokonaisuudeksi. Oikeudellisilla käsitteillä on myös suuri käytännöllinen merkitys lainopissa. Niitä näet käytetään ns. juridisessa päättelyssä. Viittauksen siihen tutkimustapaan, jota lainoppi noudattaa ko. tehtävää suorittaessaan, sisältää jo sana »käsitelainoppi», joka sattuvasti kuvaa lainopin erästä piirrettä, olkoonkin, että tämä sana vanhempaan oikeustieteeseen kohdistuessaan on saanut huonon kaiun erityisesti uudemman käsiteanalyttisen tutkimuksen näkökulmasta katsottuna.

2. *Oikeushistoria* pyrkii kuvaamaan oikeutta historiallisena tosiasiana. Sen antamaan kuvaan ei sisälly oikeuspoliittista väritystä kuten lainopin voimassa olevasta oikeudesta antamaan kuvaan. Kysymys voimassa olevan oikeuden sisällön määrittelemisestä, joka tapahtuu laintulkinnan avulla, sulautuu yhteen uuden oikeuden luomista tarkoittavan oikeuspoliittisen kysymyksen kanssa. Oikeushistorian ja oikeuspolitiikan suhde on varsinaisesti sellainen, että historiallisen kehityskulun perusteella voidaan tehdä todennäköisyysarvioita tiettyjen säännösten ja säännösten vaikutuksista yhteiskunnan tulevassa kehityksessä. Sen sijaan, että oikeushistorialta puuttuu kiinteä kosketus oikeuspolitiikkaan, on sillä lähempi yhteys oikeussosiologian kanssa. Selittäessään normijärjestelmän kehitystä se joutuu tutkimaan tätä suhteessa muuhun yhteiskunnalliseen kehitykseen. Oikeushistorian tehtävänä on osoittaa ne tekijät, jotka ovat vaikuttaneet oikeuden kehitykseen, sen sijaan että oikeuspolitiikan on osoitettava ne vaikutukset, jotka tietyillä oikeusnormeilla ovat. Mitä tulee oikeushistorian ja lainopin keskinäiseen suhteeseen on todettava, että historiallisen kehityksen tuntemisella on laintulkinnassa tärkeä, joskus aivan perustava merkitys; näin on asianlaita esim. kiinteistöoikeuden erinäisten säännösten ollessa kysymyksessä.

3. *Vertaileva oikeustiede*, jonka tehtävänä on verrata eri kansojen nykyisiä ja aikaisempia oikeusjärjestyksiä toisiinsa, on varsinaisesti oikeuspolitiikan välikappale. Oikeusvertailevan tutkimuksen oikeussosiologinen sävy tulee esille silloin, kun se pyrkii saamaan selville ne sosiaaliset tekijät, joiden avulla voidaan selittää, miksi oikeus on kehittynyt eri maissa eri tavalla.

4. *Yleinen oikeustiede* tarkastelee yleensä kaikkia oikeusjärjestyksiä pyrkien löytämään niiden piiristä tiettyjä vakioluontoisia ilmiöitä. Sen piiriin sisällytetään tavallisesti esitys yleisistä oikeuskäsitteistä ja periaatteista sekä oikeuslähde-, laintulkinta- ja metodioppi. Kysymys tästä yleisestä oikeustieteestä, jota on varsinkin aikaisemmin nimitetty myös oikeusfilosofiaksi,

jää tavallaan tämän keskustelun ulkopuolelle, sillä nyt on kysymys valtiolämän ja nimenomaan määrätyn valtion elämän tutkimuksesta. Sen vuoksi siirrynkkin seuraavaan kohtaan.

5. *Oikeussosiologian* tehtävänä on kuvata oikeusnormien ja yhteiskunnallisten ilmiöiden keskinäistä vuorovaikutusta ja koettaa löytää siinä lainalaisuuksia. Koska oikeussosiologisen tutkimuksen kohteena on tosiasiallinen oikeuselämä, eroaa se tutkimustapansa puolesta varsinaisesta lainopiillisestä tutkimuksesta.

Oikeussosiologista tutkimusta tietyssä mielessä on suoritettu eräillä aloilla jo aikaisemmin, mutta oikeussosiologia on vasta muotoutumassa itsenäiseksi tieteeksi. Tätä tarkoitettavia yrityksiä on tehty ennen kaikkea USA:ssa, mutta tällä hetkellä oikeussosiologia ei vielä esiinny itsenäisenä systemaattisena tieteenä.

Hahmoteltaessa oikeussosiologian jaottelua on käytetty perustana muun muassa jakoa toisaalta perustieteeseen ja toisaalta teknilliseen oikeussosiologiaan. Ensiksi mainittu käsittää yleisen osan, joka tutkii oikeuselämän yleistä kulkua, sen rakennetta ja dynamiikkaa, sekä erityisen osan, joka käsittää rikosoikeutta vastaavan kriminologian, valtiosääntöoikeutta vastaavan valtiopin, hallinto-oikeutta vastaavan hallinto-opin, finanssioikeutta vastaavan finanssiopin jne. Ajateltavissa on myös varallisuus-oikeutta, henkilöoikeutta, perheoikeutta jne. vastaavat oikeussosiologiset erikoisalut, mutta kehitys on näillä aloilla vielä alkuvaiheessa. Teknillinen eli sovellettu oikeussosiologia tutkii sellaisia oikeuselämää koskevia kysymyksiä, joilla on merkitystä tietyille käytännöllisille tehtäville, lähinnä lainsäädäntötoimille.

Oikeuspolitiikka esiintyy eri valossa riippuen siitä, mistä näkökulmasta sitä katsotaan. Realismin näkökulmasta katsottuna voidaan sanoa, että oikeuspolitiikka on sovellettua oikeussosiologiaa. Oikeuspolitiikkaa on kuitenkin yleensä tarkasteltu ja voidaan luonnollisesti edelleenkin tarkastella myös idealismin näkökulmasta. Luonnonoikeudellisten teoriain mukaan oikeuspolitiikan tehtävänä on löytää sinänsä pätevä oikeus. Ajatellaan, että on olemassa ajasta ja paikasta riippumattomia oikeusperiaatteita, joiden tulee olla määrääviä lainsäädäntötoiminnassa ja myös lainkäytössä. Tältä pohjalta lähdettäessä oikeuspolitiikka on oppi siitä miten oikeudenmukaisuuden aate on toteutettava. Riippuen siitä, miltä pohjalta lähdetään, oikeuspoliittinen argumentointi voi näin ollen käsittää toisaalta oikeussosiologisia tutkimustuloksia ja toisaalta oikeudenmukaisuuden ideasta tehtyjä johtopäätöksiä. Samalla kun korostetaan näiden eri käsitystapojen eroavaisuutta, on syytä huomauttaa, ettei näiden välillä ole sovittamatonta ristiriitaa siinä mielessä, että oikeussosiologisen tutkimuksen tulosten pohjalle rakentaminen merkitsisi oikeudenmukaisuusnäkökohdan syrjäyttämistä. Oikeudenmukaisuuden vaatimus asettaa tietyt rajat lainsäätäjän toimintavapaudelle, mutta sen pohjalla ei useinkaan pystytä ratkaisemaan, miten yksityistapauksessa on meneteltävä ja min-

käsisältöisenä esillä oleva lainsäädäntötehtävä olisi toteutettava. Erityisesti tässä suhteessa oikeussosiologinen tutkimus voi tarjota lainsäätäjälle ja myös lain käyttäjälle arvokasta apua.

O. Seitkari

Kysymys siitä mikä on valtio, on eri aikoina saanut osakseen erilaisia vastauksia, riippuen siitä miltä puolelta asiaa tarkastellaan. Koska valtio on ihmisten sosiaalisen yhteiselämän korkein muoto, joka kaikkina tunnettuina aikoina on vaikuttanut ratkaisevasti historian kulkuun, on selvää, että valtioelämä on myös aina ollut suuren mielenkiinnon kohteena. Varsinkin nykyaikana, jolloin valtion vaikutus yksityisten kansalaisten elämään on kasvamaan kasvanut, on kiinnostus valtioelämän eri ilmenemismuotoja kohtaan ehkä suurempi kuin koskaan aikaisemmin.

On itsestään selvää, että valtioelämää ja sen eri muotoja tutkittaessa on sen menneisyyden ja kehityksen tunteminen ensiarvoisen tärkeä. Mitään ei synny itsestään valmiina, vaan kaikki nykyisen valtioelämän ilmenemismuodot ovat aikaisemmista yksinkertaisemmista muodoista johtuneet.

Mitä enemmän valtioelämä on kehittynyt, sitä enemmän se on myös monitukaistunut. Samalla sen eri muotojen ja toiminnan tutkiminen on muodostunut välttämättömyydeksi. Ilman perusteellista valtiotieteellistä tutkimusta ei mikään valtiollinen toiminta voi menestyä. Nykyaika on ennen kaikkea eksaktisten tieteiden aikaa. Tilastolliset tiedot, graafiset taulukot, yksityiskohtiin menevät mielipidetutkimukset ym. eksaktiset menetelmät, joilla pyritään mittaamaan yksilöiden käyttytymistä yhteiskunnallisessa ja valtiollisessa elämässä, sekä toisaalta viimeksimainittujen vaikutukset yksilöihin, ovat tyypillisiä nykyisen valtiotieteen metodeja. Samalla pyritään selvittämään niitä sosiaalisen käyttäytymisen lakeja, jotka valtioelämässä ilmenevät, ja koetetaan määritellä, mitkä voimat vaikuttavat ratkaisevasti nykyaikaisen valtion toimintaan.

Tuntuu kuitenkin siltä, että mainittuja metodeja käytettäessä usein unohdetaan kunkin tutkittavan ilmiön historiallinen tausta. Jopa eräillä tahoilla on voimakkaasti korostettu, ettei valtiotieteellinen tutkimus oikeastaan tarvitse historiaa lainkaan. Suoritetaan vain yhä eksaktisempia analyyseja nykyaikaisen valtioelämän ilmiöistä; kun nämä selvitykset on tehty, on saavutettu arvokkaita tuloksia ilman turhaa historiallista painolastia.

Ilman historiallista taustaa suoritettu valtiotieteellinen tutkimus vanhennee kuitenkin nopeasti heti, kun se poliittinen tilanne, jonka vallitessa ko. tutkimus on suoritettu, muuttuu. Historiallinen kokemushan toisaalta osoittaa, että tällaiset poliittiset muutokset voivat olla täysin yllätyksellisiä, eikä niitä tarkinkaan analyysi voi ennakoita aavistaa.

Hyvänä esimerkkinä voitaisiin esittää tilanne tammikuussa 1917. Silloin-

han oli käynnissä ensimmäinen maailmansota. Eurooppa oli vielä monarkkinen. Tasavaltoja olivat vain Ranska, Sveitsi ja Portugali. Suomi oli Venäjän keisarikunnan yhteydessä oleva suuriruhtinaskunta, jonka autonominen asema tuntui hyvin kyseenalaiselta. Silloisessa poliittisessa tilanteessa suoritettu, reaaliin tosiseikkoihin perustuva analyysi olisi korkeintaan voinut sanoa, että Venäjällä mahdollisesti voi tapahtua vallankumous, mutta toisaalta, jos liittoutuneiden suunniteltu yhteinen yleishyökkäys onnistuu ajoissa ja Saksa häviää sodan, niin tämä ulkopoliittinen menetys voi päinvastoin vahvistaa keisarikuntaa. Joka tapauksessa reaalisina tosiasioina oli pidettävä sitä, että Venäjän keisari Nikolai II oli n. 15 milj. vahvuisen armeijan ylipäällikkö. Hän oli mahtavan suurvallan suunnattoman virkakoneiston johtaja, jolla oli käytettävissään mm. pelätty salainen poliisi, ohrana ja santarmisto taistelussaan oppositiota ja vallankumousliikettä vastaan. Tuskin kukaan tunsi ja vielä harvempi otti vakavalta kannalta erästä Vladimir I. Lenin-nimistä miestä, joka asui Sveitsissä ja kulutti suurimman osan ajastaan kirjastoissa, joissa hän suoritti marksilaisuutta ja sosialismia koskevia tutkimuksia. Suomessa oli kotimainen hallituksemme, senaatti, taantumuksellisten venäläisten ja venäläistyneiden suomalaisten hallussa. Kenraalikuvernööri F. A. Seyn käytti sotatilan johdosta hänelle uskottuja diktatorisia valtuuksia samalla, kun eduskuntaa pidettiin saman sotatilan johdosta hajalla. Suomeen oli sijoitettu n. 100 000 venäläistä sotilasta, joiden hallussa olivat kaikki tärkeimmät strategiset tukikohdat. Huhupuheina tiedettiin n. 2 000 suomalaisen nuorukaisen lähteneen salateitse Saksaan saamaan sotilaskoulutusta. Heidän kohtalonsa oli aivan epävarma ja keisarillisen Venäjän voittaessa aivan epätoivoinen. Koko Suomi oli samalla venäläisen santarmiston ja sotasensuurin tiukan valvonnan alaisena.

Jo maaliskuussa 1917 keisarikunta äkkiä luhistui, ja koko poliittinen tilanne muuttui täysin toiseksi. Mutta tarkinkaan silloisiin tunnettuihin reaaliin tosiseikkoihin perustuva analyysi ei olisi voinut ennustaa, että vallankumouksen todelliseksi voittajaksi tulisi marraskuussa valtaan päässyt bolshevikkipuolue Leninin johdolla. Vuotta myöhemmin luhistuivat myös Saksan ja Itävalta-Unkarin keisarikunnat. Maailmansodan loppukatastrofin yhteydessä syntyi lukuisia joukko uusia valtioita, niiden joukossa Suomi, joka saavutti itsenäisyytensä jo joulukuussa 1917. Kolmen mahtavan keisarikunnan luhistuminen aiheutti myös demokraattisen ajattelutavan voitolle pääsyn Euroopassa.

Edellä olevat esimerkit osoittavat, että samalla, kun eksaktisia menetelmiä luonnollisesti yhä tehokkaammaksi kehitetään, ei historiallistakaan metodia saa laiminlyödä valtiotieteellisessä tutkimuksessa. Valtioelämä, jos mikä on dynaaminen. Joka päivä tuo mukanaan jotain uutta, milloin suurempaa, milloin vähäisempää. Näin ollen voitaneen kärjistetysti sanoa, että useat eksaktisetkin tutkimukset voivat olla vanhentuneita jo ilmestyessään.

Vanhentuessaan niistä tulee historiallisia muistomerkkejä, joiden arvo on historiallinen silloinkin, kun ko. tutkimus ei halua olla historian kanssa missään tekemisissä.

Kettil Bruun

Sosiologia eroaa nähdäkseni muista täällä edustetuista tieteistä tutkimustavoitteeseen, tutkimusmenetelmiin ja tutkimuskohteitten valintaan nähden tai lähinnä siinä, miten nämä liittyvät toisiinsa. Mitä ensinnäkin tulee tutkimustavoitteisiin, monella sosiologian alueella pyritään säännönmukaisuuksien löytämiseen ja teorian muodostukseen. Sosiologia on viime vuosikymmenien aikana saanut paljon vaikutteita luonnontieteiltä.

Tämä tulee näkyviin nimenomaan tutkimusmenetelmissä; aineiston keruuvaiheessa sekä analyysivaiheessa. Sosiologiassa ovat kvantitatiiviset menetelmät saaneet hallitsevan aseman aineiston analyysissa. Aineiston keruussa taas ovat haastattelu ja havainnointimenetelmät olleet varsin keskeiset. Näin ollen on suoritettu paljon »tavallisiin ihmisiin» kohdistuvia kenttätutkimuksia.

Mitä taas tutkimuskohteisiin tulee, sosiologia ei katso valtioelämää uniikkina ilmiönä. Valtio on vain tietty yhteisö, poliittiset puolueet vain tiettyjä ryhmyksiä. Poliittinen sosiologia on nimenomaan kiinnostunut siitä miten poliittinen toiminta liittyy muuhun inhimilliseen toimintaan, miten poliittiset arvot ja asenteet liittyvät muihin arvoihin ja asenteisiin.

Olen esittänyt sosiologian eräitä piirteitä, jotka ymmärtääkseni erottavat poliittisen sosiologian muista täällä edustetuista tieteistä. Ja kuitenkin tilanne tällä hetkellä on se, että usein on vaikeata päätellä onko lakimies, historioitsija, valtio-oppinut tai sosiologi suorittanut tietyn tutkimuksen. Tämä on toisaalta selitettävissä siten, että on paljon kanssakäymistä ja yhteistyötä eri tieteitten välillä, toisaalta ne asiat, jotka ovat keskeiset kussakin täällä edustetussa tieteessä, ovat varsin keskeiset myös sosiologiassa yleensä eikä vain poliittisessa sosiologiassa. Oikeustiede tutkii normeja, sosiaalinen normi on sosiologian tärkeimpiä käsitteitä. Oikeustiede tuntuu kuitenkin olevan kiinnostuneempi esim. siitä, miten normia on tulkittu eri oikeusintansseissa, kun taas sosiologian voidaan sanoa pyrkivän esim. löytämään niitä kirjoittamattomia normeja, jotka säätelevät ihmisten käyttäytymistä ja sitä miten reagoidaan normeista poikkeamiseen.

Historiantutkimuksen eräänä keskeisenä tutkimuskohteena ovat sosiaaliset muutokset — käyttäökseni sosiologian termiä. Sosiologi ja historioitsija eivät useinkaan eroa paljoakaan siinä, mitä asioita he pitävät tärkeinä. Ero tulee näkyviin lähinnä tavoitteessa ja metodeissa, kuten jo edellä oli puhe.

Valtio-oppi on kiinnostunut nimenomaan valtasuhteista — sosiologiassa on tähän kiinnitetty myös paljon huomiota. Nimenomaan sosiaalipsykologisessa

tutkimuksessa on kokeellisesti laboratorioissa tutkittu esim. valtasuhteita pienryhmissä, miten kommunikaatio vaikuttaa valtasuhteisiin ja miten persoonallisuuden piirteet vaikuttavat vallanjakoon.

Vertaamalla sosiologian tutkimusotetta oikeustieteen, historian ja valtio-opin tutkimusotteeseen olen yrittänyt hieman konkreettisemmin saada esille ne erot, jotka alussa esitin. Haluaisin kuitenkin tähdentää, että myös Suomessa on yhä enemmän sosiologian taholta ollut yhteyttä historian ja valtio-opin tutkimukseen.

Sen sijaan on valitettavaa, että oikeustiede ja sosiologia ovat pysyneet toisistaan kovin erillään. Näin ei ole ollut asianlaita anglosaksisissa maissa eikä myöskään esim. Norjassa, missä sosiologeja tapaa myös juridisissa tiedekunnissa. Sosiologit eivät liioin meillä ole tutkineet, miten esim. lain muutokset vaikuttavat ihmisten käyttäytymiseen ja oikeustieteissä taas tuntuu pidettävän tällaista ongelman asettelua epämielekkäänä.

Poliittisen sosiologian tutkimus on päässyt vauhtiin nimenomaan toisen maailmansodan jälkeen. Poliittinen sosiologia ei ole kvantitatiivisesti sosiologian huomattavimpia osa-alueita, mutta ei myöskään enää ole yksi vähiten harrastetuista. Suomessa ovat äänestyskäyttäytymistä koskevat amerikkalaiset tutkimukset saaneet osakseen huomiota, ja ne ovat myös antaneet virikettä laajoihin tutkimuksiin.

Toinen poliittisen sosiologian alue, jolla on tehty paljon työtä, tuntuisi olevan poliittiset äärimmäisliikkeet, ja tämä työ heijastuu meillä mm. kommunisteihin kohdistuvassa mielenkiinnossa.

Viime aikoina on kuitenkin poliittisen sosiologian alalla tapahtunut mielenkiinnon siirtymistä. Eräs oire on v. 1956 Yhdysvalloissa julkaistu tutkimus »*Union democracy*«, jossa pyritään tutkimaan erästä mielenkiintoista yksityistapausta — kirjaltajaliittoa, jossa Michelsin tunnettu *Iron law of oligarchy* ei ole pitänyt paikkaansa. Minkä takia näin on asian laita, kysyvät tutkijat? Ja näin ollen he palaavat — tosin empiirisesti — Toquevillen vanhaan ongelmaan »demokratian sosiaalisiin edellytyksiin ja seuraamuksiin».

Tämä osoittaa ymmärtääkseni toisaalta lähestymistä siihen näkemykseen valtio-opista, jota täällä esitettiin, toisaalta tässä teoksessa on myös ajan dimensio, historiallinen perspektiivi esillä, joka osoittaa, että sosiologi on yhä enemmän joutunut huomaamaan historiallisen dimension tärkeyden. Kuitenkin tämä ongelma demokratian sosiaalisista edellytyksistä ei sosiologiassa yksinomaan koske valtioelämää. Sama ongelma esiintyy kaikkialla missä ihmisiä kokoontuu ja missä on ihmisryhmiä, ja eräissä uusissa sosiologisissa teoksissa onkin tähdennetty nimenomaan sosiaalisen konfliktin merkitystä yhteenkuuluvuuteen ja kysymystä, miten sosiaalinen rakenne ja konfliktin luonne vaikuttavat siihen, onko konfliktilla integroiva tai hajoittava merkitys. Näin ollen sosiologiassa tämä ongelma saa yleisemmän luonteen kuin valtio-opissa.